

Werken in het Land van Kokanje

Dr. Lei Delsen

Verbonden aan sectie Economie, Faculteit der Managementwetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen. L.Delsen@fm.ru.nl

Volgens politici en beleidsmakers werken er momenteel te weinig mensen in Nederland en de mensen die werken maken bovendien te weinig uren. Langere werkweken van deeltijders en voltijders worden gezien als de oplossing voor het vergrijzing, de financiering van de verzorgingsstaat en om het concurrentievermogen op peil te houden. In deze bijdrage wordt betoogd dat deeltijdarbeid de toekomst heeft. Meer deeltijdbanen zijn maatschappelijk en economisch gewenst.

Langere werkweken

De afgelopen jaren is door diverse politici en beleidsmakers gepleit voor verlenging van de werkweek. In de nota *Kiezen voor groei* (van 9 juli 2004) pleiten de toenmalige minister van Economisch Zaken, Brinkhorst, samen met de minister van Sociale Zaken, De Geus, voor herinvoering van een 40-urige werkweek met als doel de productiviteit te verhogen en groei te realiseren (EZ/SZW, 2004). Een jaar later concludeert De Nederlandsche Bank dat vergroting van het aantal gewerkte uren nodig is om de financiering van de verzorgingsstaat veilig te stellen en om het internationale concurrentievermogen op peil te houden (DNB, 2005). In dat zelfde jaar dreigt De Geus CAO's niet algemeen verbindend te verklaren waarin een loonstijging wordt afgesproken en er geen verlenging van de werkweek is afgesproken. Begin 2008 concludeert de secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken, Buijink, dat vooral het totaal aantal gewerkte uren van belang zijn voor de arbeidsmarkt en de overheidsfinanciën. Hij verwacht de grootste participatiewinst niet in het aan de slag krijgen van inactieven, maar van een verhoging van het aantal gewerkte uren van mensen die al een baan hebben. Behoud en versterking van *welvaart* en *welzijn* zijn de centrale beleidsdoelstellingen (Buijink, 2008). Ook het huidige kabinet Balkenende IV is van mening dat Nederlanders te weinig werken, en wil de komende jaren de arbeidsdeelname verhogen van 73% naar 80% in 2016. Dit is ook topprioriteit de Lissabonagenda van de EU, gericht op verbetering van de concurrentiepositie. Premier Balkenende denkt dat veel bereikt kan worden als deeltijdwerkers langer gaan werken.

Langer werken wordt momenteel ook als emancipatiemiddel gezien. Deeltijdarbeid wordt als onvolwaardige arbeid gezien, die gepaard gaat met verspilling van vrouwelijk talent en bovendien de kansen op economische zelfstandigheid verlaagt en de carrièremogelijkheden aantast. Zo deed FNV voorzitter Agnes Jongerius in 2006 een moreel appèl op deeltijders om langer te werken. Een pleidooi om vrouwen meer te laten werken (*Trouw*, 3 juli, 2006). Mees (2007) is van mening dat vrouwen hun verantwoordelijkheid moeten nemen en nu eens echt aan het werk moeten gaan.

Deeltijdarbeid is gewenste arbeid

Recent onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau toont echter aan dat vergeleken met het buitenland Nederlandse moeders met jonge kinderen veel uren werken. Dat vrouwen met de zorg voor jonge kinderen in deeltijd werken, past bij de opvattingen over juiste zorg voor kinderen. Ook vrouwen zonder kinderen in Nederland hebben een voorkeur voor het werken in deeltijd. Deeltijdwerk bij vrouwen zonder kinderen komt in Nederland veel meer voor dan in andere westerse landen (Portegijs & Keuzenkamp, 2008). In 2006 werkte 75% van de Nederlandse vrouwen en 23% van de mannen in deeltijd. Van de totale werkzame Nederlandse beroepsbevolking werkte bijna de helft (46%) part-time. Dit is ruim tweemaal zo hoog als gemiddeld in de Europese Unie (EC, 2007; Portegijs & Keuzenkamp, 2008). De sterke groei van het aantal deeltijdbanen gedurende de afgelopen 25 jaar in Nederland moet vooral worden toegeschreven aan de wensen van werknemers, waarop door werkgevers is gereageerd. Deeltijdarbeid is vooral aanbod geïnduceerd. Nederlandse deeltijdwerkers stonden en staan er om bekend tevredener te zijn met hun baan dan voltijdwerkers, i.e. vrijwillige deeltijdarbeid prevaleert (zie Delsen & Huijgen, 1994a; 1994b; Delsen, 1995; Euwals, Hogerbrugge & Den Ouden, 2005).

De groei van de arbeidsproductiviteit biedt de mogelijkheid om voor meer inkomen te kiezen. Is dit het geval dan stijgt het bruto binnenland product (bbp). De toegenomen efficiëntie kan eveneens worden 'verzilverd' in de vorm van kortere arbeidstijden en dus meer vrije tijd of meer tijd voor andere zaken. In dit laatste geval blijft het bbp gelijk. Het bieden van de mogelijkheid om korter te werken is echter wel welvaartsverhogend op individueel niveau; dat geldt ook voor de mogelijkheid om langer te werken en meer te verdienen indien mensen dat wensen. Wanneer het bbp wordt gecorrigeerd door aan vrije tijd een bepaald financiële waardering te geven, blijkt Nederland een van de rijkste landen ter wereld (Boarini, Johansson & d'Ercole, 2006). Het blijft bovendien de vraag of mensen streven naar een zo hoog mogelijk inkomen of een balans zoeken tussen inkomen en vrije tijd. Zo verwacht het Centraal Planbureau dat het aantal gewerkte uren per werkende tot 2040 blijft dalen, hoewel deze ontwikkeling wel zal afzwakken (Euwals & Van

Vuuren, 2005). De aanbodcurve van arbeid is ‘backward bending’. Naarmate het inkomen stijgt is de kans groter dat het inkomenseffect het substitutie-effect domineert en een hoger loon tot een lager aanbod in uren gemeten leidt.

Economische groei door deeltijdarbeid

De totale omvang van het arbeidsaanbod wordt gevormd door het product van het aantal werkzame personen, het aantal gewerkte uren en het aantal gewerkte jaren. Uitbreiding van het volume van deeltijdarbeid biedt werknemers de materiële voorwaarden om te (blijven) participeren in het arbeidsproces en of meer jaren (langer) te werken. De positieve relatie tussen deeltijdarbeid en participatiegraad is onmiskenbaar en een belangrijk exportartikel uit de Nederlandse polder. De werkgelegenheidsprestatie van Nederland is de afgelopen decennia uitzonderlijk geweest en was geconcentreerd onder in deeltijd werkende vrouwen. Door deeltijdarbeid wordt bovendien veroudering van kennis en vaardigheden beperkt en er gaat minder menselijk kapitaal verloren, daar mensen zich niet volledig en niet langer dan gewenst of noodzakelijk terugtrekken van de arbeidsmarkt of dat zij instromen in de sociale zekerheid. Door bestending van de arbeidsrelaties kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de bereidheid te investeren in menselijk kapitaal, zowel door werkgever als werknemer.

In Nederland nam het totale aantal gewerkte arbeidsuren tussen 1982 en 2000 toe met een meer dan een kwart. Empirisch onderzoek toont aan dat in Nederland een deeltijdarbeid een positief effect heeft gehad op de werkgelegenheid, zowel in personen als in arbeidsuren gemeten (Delsen, 2002; Van Lomwel en Van Ours, 2005). De bijdrage aan de economische groei in Nederland van de toegenomen participatiegraad is aanzienlijk hoger dan die van meer uren per week werken. Uit berekeningen van het Centraal Planbureau blijkt dat de gestegen participatie van vrouwen vanaf 1990 naar schatting 0,6%-punt groei per jaar heeft opgeleverd in de periode 1990-2005. Waren de vrouwen die sinds 1990 op de arbeidsmarkt zijn gekomen (1 miljoen) net zo veel uren gaan werken dan mannen dan betekent dit een extra groei van 0.2% punt per jaar in diezelfde periode. Vrouwen werken gemiddeld al 26 uur per week (CPB, 2007: 137-150).

Effectiviteit langere werkweek twijfelachtig

Het Centraal Planbureau heeft de macro-economische effecten van arbeidsduurverlenging onderzocht. Hieruit blijkt dat als veel mensen veertig uur willen werken en genoeg nemen met twintig vakantiedagen de productie met 6 procent toeneemt. Een langere werkweek alleen is echter niet voldoende. Om de economie optimaal te stimuleren, moet de arbeidsduurverlenging gepaard

gaan met lastenverlichting en bedrijfstijdverlenging. Langere werktijden bieden de mogelijkheid de bedrijfstijd en openingstijden te verlengen. De langere bedrijfstijd betekent dat gebouwen, machines en voertuigen beter worden benut; dit vertaalt zich in lagere kapitaalkosten en een hogere kapitaalproductiviteit. Bovendien is het van groot belang in welke vorm de langere werkweek wordt gegoten: in meer uren werken per dag of in minder atv-dagen. De laatste optie is gunstiger. Bij langere werkdagen neemt de vermoeidheid toe en de productiviteit af. Bij extra werkdagen geldt dit niet (CPB, 2004).

De effectiviteit van langere werktijden staat of valt met de bereidheid van werknemers om langer te werken door vrije tijd op te offeren voor meer geld. Hier aan kan worden getwijfeld gezien de gesignaleerde toenemende wens om in deeltijd te werken. Bovendien, langere bedrijfstijden gaan in Nederland samen met een kortere gemiddelde werktijd. Dit suggereert een afruil tussen bedrijfstijden en arbeidstijden. Relevant in dit verband is ook dat deeltijdarbeid en bedrijfstijden niet gecorreleerd zijn. Wel is er een sterke positieve relatie tussen het aandeel vrouwen en de deeltijdvoet en de kleine deeltijdarbeidvoet in bedrijven en instellingen (Delsen & Smits, 2007). Dit resultaat sluit aan bij het idee dat het hoge percentage deeltijdarbeid in Nederland vooral het resultaat is van voorkeuren van werknemers en minder het resultaat van strategisch gebruik ervan als instrument om de bedrijfstijd te verlengen.

Deeltijdarbeid heeft de toekomst

Cijfers van de Europese Stichting in Dublin laten zien dat werknemers in Nederland veel vaker dan in andere EU-lidstaten onder druk hun werk doen en dat relatief weinig werknemers nooit of bijna nooit onder werkdruk werken. Nederlanders zijn daarmee Europees kampioen klagen over werkdruk (Paoli, 1997). Er is dus niet zo zeer sprake van onderwerk, maar van permanente onderbezetting. Ook de afgelopen jaren is de werkdruk gestegen. Uit de recente *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden* van TNO blijkt dat meer werknemers vinden dat de werkdruk gestegen is, van 31 procent in 2003 tot bijna 34 procent in 2006. De gemiddelde werkweek bedraagt zo'n 31 uur. Niet alleen het aantal werknemers dat overwerkt, steeg, ook het aantal overwerkuren nam in die periode toe. Verdere verlenging van de werktijd biedt in deze situatie geen soelaas en heeft een averechts effect op de productiviteit per persoon en per uur.

De oplossing moet naar mijn oordeel elders worden gezocht. Ondanks het systematische overwerk, de hoge werkdruk en de moeilijk vervulbare vacatures wilde in 2006 een kleine half miljoen mensen (453.000) die geen uitkering ontving, geen voltijd onderwijs volgden en geen baan hadden

aan het werk. Tweederde van deze zogenaamde nuggers (niet-uitkeringsgerechtigden) is vrouw, eenvijfde is hoogopgeleid. Tweederde van deze nuggers wil graag een deeltijd baan van minder dan 32 uur per week (RWI, 2007). Het activeren van deze nuggers zal door de substantiële vergroting van het arbeidsaanbod een matigende werking hebben op de loonontwikkeling. Dit is niet alleen van belang gezien de oplopende lonen onder invloed van de krappere wordende arbeidsmarkt als gevolg van vergrijzing en ontgroening, maar lost bovendien selectieve schaarste op.

De mensen die beschikbaar zijn willen in toenemende mate in deeltijd werken. Voor steeds meer organisaties wordt deeltijdarbeid daarmee een gegeven waar zij rekening mee moeten houden. Werkgevers die geen deeltijd toestaan, lopen het risico openstaande functies niet te kunnen vervullen. Dit hoeft voor werkgevers geen bedreiging te zijn, maar kan ook veel kansen opleveren (zie Delsen, 1995; Baaijens, 2006). Dat vereist wel dat werkgevers nog meer dan nu het geval is de moeilijk vervulbare voltijdvacatures in deeltijd aanbieden. Het aanbod van deeltijdbanen zou meer gestimuleerd moeten worden. Hier ligt een belangrijke uitdaging voor de Nederlandse overleconomie.

Literatuur

- Baaijens, C. (2006). Deeltijdarbeid: kans of bedreiging? *Tijdschrift voor HRM*, 9 (1), 55-71.
- Boarini, R., Johansson, A. & d'Ercole, M. (2006). Alternative measures of well-being. *Economics Department Working Papers no. 476*, Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Buijink, C. (2008). De toekomst in eigen hand, *Economisch Statistische Berichten*, 93, 4-7.
- CPB (2004). De macro-economische effecten van arbeidsduurverlenging. *CPB Notitie 8 April*, Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB (2007). *Macro Economische Verkenningen 2008*, Den Haag: Centraal Planbureau.
- Delsen, L. (1995). *Atypical Employment: An International Perspective. Causes, Consequences and Policy*, Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Delsen, L. (2002). Meer banen, minder armoede? Duitsland en Nederland vergeleken. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 18, 365-375.
- Delsen, L. & Huijgen, F. (1994a). Analysis of Part-time and Fixed-term Employment in Europe Using Establishment Data. *Working Paper No. WP94/14/EN*, Dublin: Foundation for the Improvement of the Living and Working Conditions.
- Delsen, L. & Huijgen, F. (1994b). Part-time and Fixed-term Employment in the Netherlands. *Working Paper No. WP94/13/EN*, Dublin: Foundation for the Improvement of the Living and Working Conditions.
- Delsen, L. & Smits, J. (2007). Operating hours, working times and employment in the Netherlands. In: Delsen, L., Bosworth, D., Groß, H. & Muñoz de Bustillo y Llorente, R. (red.), *Operating Hours and Working Times. A survey of Capacity Utilisation and Employment in the European Union*, (pp. 121-146). Heidelberg: Physica Verlag.
- DNB (2005). Belemmeringen bij het vergroten van de Nederlandse arbeidsduur, *DNB Kwartaalbericht*, maart, 41-50.

- EC (2007). *Employment in Europe 2007*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Euwals, R., Hogerbrugge, M. & Ouden, A. den (2005). De groei van deeltijdwerk: vraag en aanbod. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 21, 102-112.
- Euwals, R. & Vuuren, D. van (2005). *Arbeidsaanbod tot 2050: Een beleidsneutraal scenario*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Kapteyn, A., Kalwij, A. & Zaidi, A. (2004). The myth of worksharing. *Labour Economics*, 11, 293-313.
- Lomwel, A.G.C. van & Ours, J.C. van (2005). On the employment effects of part-time labor. *De Economist*, 153, 451-460.
- Mees, H. (2007). *Weg met het deeltijdfeminisme! Over vrouwen, ambitie en carrière*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- OESO (1994). *Job Study. Facts, Analysis, Strategies*, Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Portegijs, W. & S. Keuzenkamp (red.) (2008). *Nederland deeltijdland, Vrouwen en deeltijdwerk*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau,
- RWI (2007). *De drempel over. Advies over het aanboren van onbenut participatiepotentieel*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.